

მარიამ ლორთქიფანიძე

ცოტა რამ შოთა მესხიას ცხოვრებისა და აკადემიური მოღვაწეობის შესახებ

**თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მიერ ორგანიზებული, შოთა
მესხიას დაბადებიდან 95-ე წლის იუბილესადმი მიძღვნილი სხდომიდან**

დღეს ჩვენ, როგორც ქალბატონმა დარეჯანმა ბრძანა (თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანი), ვიხსენებთ შოთა მესხიას, რომელიც დღევანდელ დღეს (27 აპრილს), 1916 წელს დაიბადა; გარდაიცვალა 1972 წლის 15 მაისს. სულ იცხოვრა 56 წელი. შეიძლება იმიტომ, რომ ლამის 100 წლის ვარ, მიმაჩნია, რომ 56 წელი არ არის დიდი ხანი.

მან დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტი 1937 წელს და ამის შემდეგ სიცოცხლის ბოლომდე სულ იყო დაკავშირებული საქართველოს მეცნიერების აკადემიასთან და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან. იყო სიმონ ჯანაშიას ასპირანტი, მისი უშუალო მოწაფე. თუმცა იყო გარკვეული პაუზა, როდესაც მეორე მსოფლიო ომი გამოცხადდა, შოთა მესხია გაიწვიეს ფრონტზე. ორი წელი იყო ფრონტზე, სულ მოქმედ ოპერაციებში, სადაც დაიჭრა კიდეც და 1942 წელს დაბრუნდა ფრონტიდან.

ეტყობა, უკვე მას ამ მხრივ გარკვეული მუშაობა ჩატარებული ჰქონდა და 1942 წლის 15 დეკემბერს მან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტში დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია: „ხელოსნობა ძველ საქართველოში (V-XII საუკუნე)“. ეს იყო ძალიან მნიშვნელოვანი გამოკვლევა. მე მხოლოდ ერთ დასკვნას ვიტყვი მისას: რომ ამ დროინდელ საქართველოში არსებობდა ხელოსნობის ყველა ის დარგი, რაც საერთოდ მაშინ ცნობილი იყო.

ამის შემდეგ ის იწყებს მუშაობას უნივერსიტეტში, სადაც მისმა მასწავლებელმა, სიმონ ჯანაშიამ, მიიწვია. 1945 წელს აირჩიეს დოცენტად, შემდეგ, 1956 წელს, ნიკო ბერძენიშვილის წარდგინებით, უნივერსიტეტის სა-

მეცნიერო საბჭომ შოთა მესხია აირჩია საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგედ, იმ კათედრის გამგედ, რომელსაც მისი დიდი მასწავლებლები ხელმძღვანელობდნენ – ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, ნიკო ბერძენიშვილი. მან სრულიად გაამართლა ეს ნდობა. სიცოცხლის ბოლომდე ის იყო ამ კათედრის გამგე, სადაც ძალიან აქტიური სამეცნიერო მუშაობა მიმდინარეობდა. მისი რედაქტორობით გამოიცა ძალიან მნიშვნელოვანი შრომები და, რაც მთავარია, ძალიან მაღალ დონეზე იდგა სასწავლო პროცესი.

1957 წელს მას მიანიჭეს საქართველოს რესპუბლიკის დამსახურებული მეცნიერის წოდება. 1967 წელს შოთა მესხია აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტად. უნდა ითქვას, რომ აქაც, სამწუხაროდ, დიდხანს არ იყო, მაგრამ სანამ იყო, აქტიურად მონაწილეობდა აკადემიის მუშაობაში.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ის იყო მრავალი შრომის რედაქტორი, აღზარდა ძალიან დიდი რაოდენობა მეცნიერ-კანდიდატებისა, სტუდენტთა სამეცნიერო წრის მუშაობასაც ხელმძღვანელობდა. ძალიან აქტიურად იყო დაკავებული. ასეთ ვითარებაში, როდესაც საზოგადოებრივი დატვირთვაც ჰქონდა, მან იმ მცირე წლების განმავლობაში შექმნა და დაგვიტოვა ძალიან დიდი მეცნიერული მემკვიდრეობა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი მონაწილეობა „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ მუშაობაში (რვატომეული). ის იყო მისი მთავარი სარედაქციო კოლეგიის წევრი, II ტომის რედაქტორი, უნდა ყოფილიყო III ტომის რედაქტორიც, მაგრამ ვერ მოასწრო. არის II და III ტომების მთელი რიგი თავების ავტორი. 1983 წელს, როდესაც დამთავრდა, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ გამოცემა, მას მიენიჭა საქართველოს სახელმწიფო პრემია.

მისი მეცნიერული მემკვიდრეობის ძირითადი საგანი გახლდათ შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორია. ჩანს, ჯერ კიდევ ჯარში წასვლამდე, ის მუშაობდა თეიმურაზ ბაგრატიონის პიროვნებასა და მის ბიოგრაფიაზე. 1942 წელს გამოსცა თეიმურაზ ბატონიშვილის „ივერიის ისტორია (უძველესი დროიდან IV საუკუნემდე)“. შემდეგ, იმავე წელს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია.

1951 წელს შოთა მესხია მივლინებულ იქნა მოსკოვში, სადაც ის საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტში ორი წელი დოქტორანტი იყო და სადაც მის მუშაობას ხელმძღვანელობდა რუსი ისტორიკოსი ტინოპიროვი. იმავე ინსტიტუტში 1955 წელს მან დაიცვა დისერტაცია

ლოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად, ეს იყო მისი მთავარი, ერთ-ერთი კარდინალური ნაშრომი: «Города и городской строй феодальной Грузии» – (ქალაქები და საქალაქო წყობილება ფეოდალურ საქართველოში). ეს ნაშრომი გამოიცა რუსულადაც და ქართულადაც, როგორც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მონოგრაფია საქართველოს ქალაქების შესახებ. აქ, უნდა მოგახსენოთ, რომ შრომას ჰქონდა მინაწერი ფრჩხილებში, თარიღები: XVII-XVIII საუკუნეები. მაგრამ პირველი ნაწილი იყო, ფაქტობრივად, გამოკვლევა საქალაქო ცხოვრების ჩასახვის, ქალაქების ტიპების, ციხე-ქალაქების, მათი გარეგნული სახის, და საერთოდ, საქართველოში მე-17 საუკუნემდე ქართული ქალაქების შესახებ. მართალია, შედარებით მოკლედ და მჭიდროდ, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში, ძირითადი ხაზი ნაჩვენებია იყო. მან გამოთქვა თვალსაზრისი, რომ სწორედ ამ XVII-XVIII საუკუნეებში თბილისში შეიქმნა ქალაქის მცხოვრებთა ზედა ფენა, რომელსაც „მოქალაქე“ ეწოდებოდა.

ამავე დროს, ის ძალიან აქტიურ სამეცნიერო მოღვაწეობას ეწეოდა. პირველ რიგში აღსანიშნავია მის მიერ გამოცემული ქსნის ერისთავთა საგვარეულო მატრიანე – „ძეგლი ერისთავთა“, ამას განსაკუთრებით ვასახელებ იმიტომ, რომ დღევანდელი თვალსაზრისითაც ეს არის სანიმუშო გამოცემა.

როდესაც ვამბობთ ჩვენ, რომ მარმა ასეთ დონეზე გამოსცა „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, ლევან მუსხელიშვილმა ასეთ დონეზე გამოსცა „ვაჰანის ქვაბთა განგება“ – აი ამ დონეზეა ქსნის ერისთავთა მატრიანე გამოცემული, რომელსაც მან 1949 წელს თვითონ მიაკვლია ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერთა განყოფილებაში, დაამუშავა. აქ არის ეპოქის მიმოხილვა – შესავალი, თვითონ ძეგლი საკმაოდ დაზიანებული იყო, მაგრამ კარგადაა აღდგენილი, თავისი კომენტარებით. იგი დღესაც, ქართული წყაროს, ერთ-ერთი სანიმუშო გამოცემაა.

შოთა მესხია თავიდანვე გატაცებული იყო და მუშაობდა თბილისის ისტორიაზე. ამ საკითხზე რამდენიმე სტატია აქვს გამოქვეყნებული. შემდეგ, 1952 წელს, მან და დავით გვრიტიშვილმა ერთად გამოსცეს „თბილისის ისტორია უძველესი დროიდან საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე“, ხოლო 1965 წელს გამოიცა მისი მეორე, გაფართოებული გამოცემა. ავტორებიც მიემატნენ – მამია დუშბაძე და აკაკი სურგულაძე. ის იყო თბილისის ისტორია საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე. ამ წიგნში, რომლის რედაქტორი ბრძანდებოდა თვითონ ბატონი შოთა მესხია, თბილისის ისტორიის უძველესი პერიოდი, მისი ციხე-ქალაქობა, გაქალაქება, გადქალაქება, ძირითადი თავე-

ბი დაწერილია შოთა მესხიას მიერ.

ასევე, აღსანიშნავია მისი საგანგებო მუშაობა დავით აღმაშენებლის ეპოქაზე, რომელსაც მან მიუძღვნა თავისი ერთ-ერთი გამოკვლევა, რომელსაც უწოდა „დიდგორის ბრძოლა“. აქ საინტერესოა, რომ ის იძლევა იმ სამხედრო რეფორმის განხილვას, რომელიც დავითმა ჩაატარა, ასევე მთელ მოსამზადებელ სამუშაოს დიდგორის ბრძოლამდე. ხოლო შემდეგ, 1972 წელს, ეს ნაშრომი უკვე გაფართოებული, რედაქტირებული გამოიცა ხელახლა, მაშინ უკვე ეწოდებოდა „ძლევაი საკვირველი“ და 1974 წელს, მისი გარდაცვალების შემდეგ, მას მიენიჭა, მისი სათაყვანებელი მასწავლებლის, სიმონ ჯანაშიას სახელობის პრემია.

აქვე უნდა აღნიშნოს, რომ მას მიღებული ჰქონდა სამამულო ომში მონაწილეობის II ხარისხის ორდენი, ამავე დროს, 1957 წელს მას მიანიჭეს შრომის წითელი დროშის ორდენი. ჰქონდა სხვა მედლებიც. ასე რომ, ყოველ მხრივ დაფასებული იყო მისი მუშაობა.

პარალელურად ის ეწოდება საზოგადოებრივ საქმიანობას. საზოგადოება „ცოდნის“ ხაზით ის ხშირად კითხულობდა ლექციებს თბილისში და სხვადასხვა რაიონში.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მუშაობაში ძალიან აქტიურად იყო ჩაბმული, სადაც ის საქართველოს ისტორიის სექციას განაგებდა და სადაც აქტიური მონაწილეობა მიიღო სიტყვანის დადგენაში. მისი ძალიან ბევრი სამეცნიერო ნაშრომია გამოყენებული ამ ენციკლოპედიაში.

ის ბოლომდე ძალიან აქტიურად მუშაობდა, ამის დასტურია ის გარემოება, რომ როდესაც გარდაიცვალა, მაგიდაზე დარჩა ფაქტობრივად დამთავრებული ნაშრომი: „საქართველოს პოლიტიკური ისტორია და სახელმწიფოებრივი წყობა“, რომელიც მან მიუძღვნა XI-XII საუკუნეების საქართველოს და პატარა რედაქცია სჭირდებოდა, რომელიც ნოდარ შოშიაშვილმა გააკეთა და მისი გარდაცვალების შემდეგ ეს ნაშრომი გამოიცა. ის, როგორც ყველა მისი ნაშრომი, სამაგიდო წიგნია ყველასთვის, ვინც ამ ეპოქის, შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიაზე მუშაობს.

აქვე, უნდა მოგახსენოთ, რომ მან მეცნიერების მრავალი კანდიდატი აღზარდა. რაც მთავარია, ყოველთვის, იყო აქტიურად ჩაბმული თავისი ქვეყნის ცხოვრებაში, განსაკუთრებით, როდესაც საქმე საქართველოს ისტორიის სწავლებას, ან მის მიმართ დამოკიდებულებას შეეხებოდა. ამ თვალსაზრისით მინდა გავიხსენო ერთი ფაქტი. იმ წლებში საქართველოში საქართველოს ის-

ტორია სკოლაში ისწავლებოდა ცალკე საგნად, მაგრამ ატესტატში საქართველოს ისტორიის ნიშანი არ იყო და ერთ მშვენიერ დღეს მას ხელში ჩაუარდა ერევნის ერთ-ერთი სკოლის ატესტატი, სადაც სომხეთის ისტორიაში ეწერა ნიშანი. ალბათ, ასე იყო საერთოდ სომხეთში. მან დაწერა გამოკვლევა ძალიან საინტერესო სათაურით: „საცნობელად თავისაო“. ეს გამოკვლევა და ეს ატესტატი (ჰქონდა ფოტო გადაღებული) გაგზავნა „ლიტერატურულ საქართველოში“.

1971 წელთა. „ლიტერატურულმა საქართველომ“, რაც მან გაგზავნა, გამოაქვეყნა. ამას ძალიან დიდი გამოხმაურება მოჰყვა იმდროინდელ ქართულ საზოგადოებაში. გვასხოვს, პირდაპირ ქუჩაში გვაჩერებდნენ და გვეკითხებოდნენ: იქ თუ არის, ჩვენთან რატომ არ არის?! უნდა გითხრათ, რომ შემდეგ მან, მე არ ვიცი როგორ, მაგრამ რაღაცნაირად მოიპოვა იმის უფლება, რომ საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრებს საქართველოს მასშტაბით შეგვემოწმებინა საქართველოს ისტორიის სწავლება სკოლებში, არა მარტო ქართულ, არამედ რუსულ სკოლებშიც.

ამის შემდეგ დაწვერეთ ჩვენი ანგარიში, თუ როგორ ისწავლებოდა საქართველოს ისტორია ჩვენ მიერ შემოწმებულ სკოლებში. უმრავლეს შემთხვევებში თუ რაიმე ნაკლი იყო, და ამას განსაკუთრებით ვუსვამდით ხაზს, იმიტომ, რომ ძალიან ცოტა საათი იყო საქართველოს ისტორიაში. შოთამ დაწერა საბოლოო დასკვნა და გაგზავნა სათანადო ორგანოებში.

თქვენ წარმოიდგინეთ, ამან თავისი შედეგი, ასე თუ ისე, გამოიღო. მართალია, შოთას სიცოცხლეში ეს ვერ მოესწრო, მაგრამ უკვე მისი გარდაცვალების შემდეგ საქართველოს ისტორიას გარკვეული საათები მოუმატეს, ცოტა, მაგრამ მაინც მოუმატეს. არა მარტო საათები მოუმატეს, მიიღეს დადგენილება, რომ დაწერილიყო ახალი სახელმძღვანელო. ძველი სახელმძღვანელო, მესხიასი და გუჩუასი, ძალიან მოკლე იყო. რადგან, მეთოდოლოგიურად, მოგეხსენებათ, რამდენი საათიცა, იმის შესაბამისი უნდა იყოს სახელმძღვანელო. აი, ამას მიაღწია მან.

როგორც გითხარით, და ნუ მიწყენთ, კომუნისტების დროს, ასე თუ ისე, ამ საკითხებზე ლაპარაკი შეიძლებოდა. მთავრობის მიმართ რაღაცის დაწერა შეიძლებოდა. წაიკითხავდნენ და რაღაცა ანგარიშს მაინც უწევდნენ, რასაც, სამწუხაროდ, მე დღეს ვერ ვხედავ საქართველოს ისტორიის მიმართ ჩვენს საშუალო სკოლაში. ეს სხვა თემაა და აქ ამაზე საუბარის დრო არ არის.

1971 წელს მოსკოვში გამოქვეყნდა ვერმიშევის წიგნი „ამირსპასალარი“. ის ეხება ჩვენი ქვეყნის ამირსპასალარს – ივანე მხარგრძელს. ეს წიგნი დაწერილი იყო ისე, რომ თამარისდროინდელი საქართველო ეს იყო „АРМЯНО-ГРУЗИНСКОЕ ГОСУДАРСТВО“, რომ ივანე მხარგრძელი იყო სომეხი და არა მხოლოდ ივანე მხარგრძელი, არამედ საერთოდ მთელი მმართველი ელიტა იყო სომხებისა.

საინტერესოა, რომ გაზეთ „კომუნისტის“ რედაქტორის მოადგილემ მაშინ გვთხოვა მე და შოთას, რომ ამ წიგნზე დაგვეწერა რეცენზია. ოღონდ თქვა, საჩქაროდ...საჩქაროდ...საჩქაროდ, ათ დღეში, გაათენეთ, დააღამეთ, ისიც გვითხრა, რომ აი, შოთა ქვედა სარდაფში, რომ მოთავსდეს, იმ ზომის იყოსო.

დაწვერეთ რეცენზია, რომელსაც ეწოდა „მრუდე სარკეში“. იანვარია, თბილისში თოვლია. ღამე დაგვიძახეს კორექტურის გასაკეთებლად. გავაკეთეთ კორექტურა. მოვდივართ და შოთა მეუბნება: მარიკა, ტყუილია ყველაფერი... ეს ხვალ გაზეთში არ გამოვა. ვუბნები: შოთა, როგორ არ გამოვა, კორექტურა გავაკეთეთ, გაზეთი ხელში გვეკავა, აწყობილია.

– არა, ვინ გამოუშვებს ამას?!

მეორე დღით გამოვიდა გაზეთი და ჩვენი რეცენზია დაიბეჭდა იქ. მე ვერ გავაგრძელებ სიტყვას იმაზე, რამდენი უსიამოვნება შეგვხვდა ამის გამო და, საერთოდ, პრინციპში, რა იყო, იცით, რომ ჩვენ, მესხია და ლორთქიფანიძე, ვამწვავებდით ურთიერთიერთობას ჩვენს, უახლოეს მეზობლებთან. როდესაც ჩვენ სათანადო ორგანოებში გვეძახდნენ და ძალიან დიდი საყვედურებს გვეუბნებოდნენ, ვპასუხობდით: თუ იმას შეუძლია, ეს ჩემი საქართველოს ისტორია ამ პერიოდის ასე დამახინჯებულად წარმოადგინოს, მე რატომ არ მაქვს უფლება, რომ ამას პასუხი გავცე?

– არა, არ შეიძლება.

– რაში იყო საქმე, მოგახსენებთ, ბატონი დევი სტურუა, რომელიც მაშინ ცეკას მდივანი იყო იდეოლოგიის დარგში, იმ დროს, თურმე, თბილისში არ იყო, იყო მოსკოვში. ამით ისარგებლა გურამ გოგიაშვილმა და რომ სტურუას ყურამდე ეს ამბავი არ მისულიყო მოსკოვში, საჩქაროდ გამოგვაქვეყნებინა ეს სტატია.

ჩამობრძანდა ბატონი დევი სტურუა. დაგვიბარა, ძალიან დიდი საყვედურები მივიღეთ და რამდენიმე დღის შემდეგ ისევ გვიბარებს და გვაძღვეს რაღაცა ლოკუმენტს, მანქანაზე აწყობილს და გვეუბნება, დაბრძანდით და თქვენი პასუხი...ჩვენ ვუთხარით, რომ მოგვეცით წავიღებთ, ამას წავიკითხავთ.

არაო, ბატონო, ამ დოკუმენტის აქედან გატანა, არ შეიძლებაო! რატომ არ შეიძლებოდა ცეკას შენობიდან ამ წერილის გატანა, არ ვიცი, მაგრამ დავსხედით იქ. ეს იყო საკავშირო მწერალთა კავშირის სომხური განყოფილების თავმჯდომარის (ხელს აწერდა ვინმე არმენი), მიერ დაწერილი სამინელი წერილი ჩვენზე. ერთი სიტყვით, ჩვენ ლამის რევოლუციის მოწყობა გვინდა. როდესაც დავამთავრეთ და ვუთხარით, რომ წავიკითხეთ, ბატონი დევი გვეკითხება: რას გვეტყვით?!

მე ვუთხარი, ამ წერილის მიხედვით უნდა მიგაკყენოთ კედელთან, სხვა ახსნა-განმარტება ამას არა აქვს.

ახლა კედელთან არ მიგაკყნებთო, მაგრამ დიდი დანაშაული ჩაიდინეთ და იცოდეთ, რომ ასეთ შემთხვევაში უშუალოდ ჩემთან უნდა შეთანხმდეს ყველაფერი და მერე შეიძლება გამოქვეყნება.

აი, ასეთი მდგომარეობა იყო. შოთა ყოველთვის ძალიან აქტიურად იყო ჩაბმული ყველა იმ საქმეში, ის თვითონაც ეძებდა ყველაფერს და აქვეყნებდა, რაც საქართველოს ისტორიის სწავლებას თუ ჩვენს ეროვნულ ინტერესებს შეეხებოდა.

არ შემიძლია, ბოლოს ორიოდ სიტყვა არ ვთქვა მისი ოჯახის შესახებ, პირველ რიგში, ქალბატონ მაროს შესახებ. შესანიშნავი პიროვნება იყო სანიმუშო ქართველი მეუღლე და დედა. შოთა, რომელმაც, როგორც გითხარით, დიდხანს ვერ მოასწრო მოღვაწეობა, თუ ამოდენა სამეცნიერო მემკვიდრეობა დატოვა, რასაკვირველია, ამაში მაროს წვლილიც არის, იმიტომ რომ ის მას არავითარი საოჯახო საქმეებით არ ტვირთავდა. სამი ქალიშვილის პატრონი, ძალიან „უკმაყოფილო“ იყო, რომ ვაჟიშვილი არ ჰყავდა. ერთხელ ვუთხარი, შენ რა გგონია, მემკვიდრეობა, რა გექნება, რა, უნდა დაუტოვო მეთქი. არაო, მესხია მინდა ბიჭი იყოსო. სამივე ქალიშვილი ჩვენი საზოგადოების ღირსეული წევრები ბრძანდებიან. ღირსეულად იცავდნენ მამის და, საერთოდ, ოჯახის სახეს და საინტერესოა, რომ შოთა მაინც ბოლომდე ამას ძალიან განიცდიდა და ბრაზობდა, რომ მე ორი ბიჭი მყავდა, გიორგი მელიქიშვილს ბიჭი ჰყავდა. თქვენ გყავთ ბიჭები, ვალიკო გაბაშვილსაც და მე არა მყავს მაინც და მაინცო.

კიდევ ერთი ფაქტი უნდა გავიხსენო. განყოფილებაში, ისტორიის ინსტიტუტში, ერთხელ რაღაცა საკითხებზე ვმსჯელობდით, რაღაცა საინტერესო აზრი ვთქვი და მომიბრუნდა და მითხრა: იცი რა გითხრა, ქალის კვალბაზე შენ კარგი ისტორიკოსი ხარო.

ქალის კვლობაზეო... მე გული მომივიდა. მე, უთხარი, შენი დასამად-
ლებელი რა მჭირს. თქვენზე ნაკლები, რა შრომები მაქვს, ვმუშაობ ნაკლე-
ბად, თუ ნაკლებს ვაკეთებმეთქი. მერე აწია ხელები და მითხრა: მაპატიე, შენ
ხარო, აი ასე პირდაპირ მისი სიტყვებია, მსოფლიოში არა, საბჭოთა კავშირში
მეტ-ნაკლებად, საქართველოში საერთოდ პირველი მეცნიერიო.

აი, მაშინ დავმშვიდდი, სწორედ მაშინ დავმშვიდდი.

იყო შესანიშნავი კოლეგა. ჩემი ორივე დისერტაციის ოპონენტი. მისი
შენიშვნების ნაწილი მივიღე, მაგრამ, როგორც წესია, ყველა არ მივიღე.
შემდეგ ყოველთვის ვითვალისწინებდი ამ შენიშვნებს, იმიტომ, რომ ძალიან
მნიშვნელოვანი შენიშვნები იყო და, საერთოდ, კოლეგა იყო ისეთი, რომ
როდესაც მიმართავდი რაიმე საკითხზე, მაქსიმალურად ცდილობდა, თუ რაიმე
შეეძლო, ყოველნაირად აეხსნა, განემარტა, გზაზე დაეყენებინე. საერთოდ, ეს
პრინციპი იმ წლებში ძალიან აქტიურად მოქმედებდა.

ისტორიოგრაფიაში მისი საინტერესო ნაშრომებია: თეიმურაზ ბაგრა-
ტიონი, ნიკო დადიანი, ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, ნიკო ბერძენიშვი-
ლი, მაგრამ განსაკუთრებით ბოლოსთვის მოვიტოვე და მინდა ვთქვა, რომ მი-
სი ნაშრომი მისი მასწავლებლის, სიმონ ჯანაშიას, შესახებ არის სანიშნო,
არა მარტო იმიტომ, რომ მან განიხილა მისი მეცნიერული მემკვიდრეობა, ის
ხაზი, რაც გასდევს მის ნაშრომს თავიდან ბოლომდე, უდიდესი პატივისცემა
მასწავლებლისადმი, სიყვარული მასწავლებლისადმი. ეს სანიშნოა. და თავის
მოსწავლეებს შოთა ამას ასწავლიდა.

შემდეგ მისმა მოწაფემ, როინ მეტრეველმა, დაწერა ნაშრომი შოთა
მესხიას შესახებ. ეს რაღაცნაირად თაობაშიც გადმოვიდა. საინტერესოა ის
გარემოება, რომ ეს ნაშრომი ასეთი სულისკვეთებით არის დაწერილი, და
ასეთი სულისკვეთებით ზრდიდა ის თავის მოწაფეებს.

95 წელი შეიძლება ყოფილიყო ჩვენთან ერთად, არა?! ხომ შეიძლება
ყოფილიყო. შეიძლება მისი სული სადმე აქაც ტრიალებს. ყოველ შემთხვევა-
ში, მე მინდა მის შვილებს, ოჯახის წევრებს მივულოცო დღევანდელი დღე.

ეს მათთვის დიდად სასიხარულო დღეც არის. მართალია, გულისტკენა
მიყვება, მაგრამ სასიამოვნოა ის გარემოება, რომ ფაკულტეტმა მოაწყო ეს
შეხვედრა, რომ დარბაზი გაჭედილია, ხალხი ფეხზეც დგას, რაც ნიშნავს
იმას, რომ მისი ხსოვნა არსებობს და სანამ საქართველო იარსებებს და სა-
ქართველოს ისტორია, როგორც დარგი და საგანი იარსებებს, შოთა მესხიას
სახელი ყოველთვის დიდი პატივით იქნება მოსილი.